

RECENZE

STANDARDNÍ NEDESTRUKTIVNÍ STAVEBNĚ - HISTORICKÝ PRŮZKUM

14. svazek řady Odborné a metodické publikace SÚPP, zpracoval ing. Petr Macek, 1997

Delší dobu očekávaná publikace, jejímž cílem bylo shrnutí obsahových požadavků na elaboráty stavebně historických průzkumů. Aktuálnost edice je ještě výraznější v dnešní málo přehledné situaci, kdy průzkumy tohoto typu zpracovává nezjištěný počet různě připravených specialistů, přičemž alespoň teoretická možnost přehledu o kvalitách jejich práce závisí vlastně pouze na ochotě zpracovatelů odevzdat archivní paré svého elaborátu do fondů SÚA (grant GAČR 103/97/0593), případně o své práci informovat jejím publikováním.

Je možné bez rozpaků říci, že Petr Macek je dnes bezpochyby z různých důvodů k formulování metodiky stavebně historických průzkumů nejkompetentnější: prošel dlouhodobým školením „otců zakladatelů“ v SÚRPMO a širě záběru, ve které je schopen odvádět špičkový výkon, nemá dnes mezi ostatními specialisty obdobu. Případné doplňky či výtky vůči publikované metodice se tedy mohou zakládat nikoli na věcných chybách práce, ale pouze na odlišném osobním posuzování některých situací, např. z hlediska možného uplatnění výsledků průzkumu.

Práce, uvozená bohužel nešťastnou chybou v uvedení přínosu zakladatelského pracoviště (což vzhledem k někdejší specifickým vztahům SÚRPMO a SÚPPOP asi vyvolalo mnoho trpkosti), je rozvržena na několik základních částí. V kapitole I je stanovena obecná charakteristika průzkumových elaborátů, v částech II - III se uvádí žádoucí obsah kompletního elaborátu, část IV konstatuje možnost konzultací rozpracovaného event. posouzení hotového průzkumu, část V komentuje podrobněji opět celou skladbu elaborátu a část VI předvádí ukázky grafické části průzkumu.

K části II, uvádějící skladbu elaborátu, je podle mého názoru možné připomenout jednu napohled nepodstatnou drobnost: v průzkumu by mělo být - nejlépe v úvodu - uvedeno, kým a proč byl objednán a za jakých okolností (s jakými podklady, za jaké situace v objektu) probíhala terénní práce. Je to myslím užitečná pomoc těm, kteří budou s elaborátem pracovat v budoucnu - budou moci snáze pochopit třeba specifický přístup k hodnocení stavby či námětům pro obnovu.

Barevné vyhodnocení stavebního vývoje je při dnes už klasickém řazení barev vcelku jednoznačné. V metodice se bezpochyby oprávněně naznačuje problém rozlišení různých vrstev novodobého vývoje objektů, který se ještě zvýrazní nadcházejícím přelomem století (resp. tisíciletí). Za připomínku snad stojí možnost uvedení značky (např. kroužku v příslušné barvě) pro půdorysnou lokalizaci druhotné umístění prvku.

Pro část průzkumu hodnotící význam objektu se, tudším, v SÚRPMO užíval zejména název Architektonické a památkové hodnocení, který je podle mého názoru vyhovují-

cí ve většině případů. Souhlasím s autorem metodiky, že je tato část průzkumu důležitá a měla by být formulována (ostatně právě ona může nejvíce zajímat investora či iniciátora průzkumu). Současně je ale třeba připustit, že ne každý je takového hodnocení schopen - může se přece stát, že autor průzkumu bude vynikající badatel - analytik, neschopný přitom patřičného hodnotícího nadhledu.

To se v ještě výraznější míře týká navazujících statí, které mají vyjádřit náměty pro zachování či obnovu objektu. Kromě osoby a zaměření zpracovatele průzkumu může také být kvalita této části elaborátu velmi závislá na vnějších okolnostech, kromě bezprostředních příčin zadání průzkumu především na stávající „metodické atmosféře“, což je nejlépe patrné z rychlého „stárnutí“ právě těchto částí starších průzkumů (jak zlověstně nám dnes zní už sám název příslušné kapitoly Směrnice pro asanaci a rekonstrukci ve starších průzkumech SÚRPMO!).

Domnívám se proto, že někdy může být lepší se k hodnocení a zejména námětům k obnově nenutit a přenechat jejich formulaci povolanejší, zvláště když tato část průzkumu nenahrazuje závazné stanovisko příslušného památkového orgánu. Namísto poněkud toporného uvádění této okolnosti, jak navrhuje P. Macek (str. 18 a 8), lze, myslím, postupovat i jednodušším způsobem: stačí kapitolu nazvat a formulovat tak, aby nebyla s oficiálním vyjádřením zaměnitelná (ve svých průzkumech je zpravidla nazývám *Možnosti úprav z hlediska výsledků průzkumu*, čímž se současně naznačuje, že z jiných hledisek nemusí být názor na úpravy objektu stejný).

Jestliže se tímto přimlouvám za nikoli povinné hodnocení významu stavby v širším kontextu památkového fondu, netýká se to věcné části tohoto hodnocení: to je jistě velmi důležité, a to v textové i grafické podobě. Význam této části elaborátu je nejlépe zřejmý z konfrontace starších průzkumů s realizacemi „památkových rekonstrukcí“, pro které byly podkladem. Jestliže ve starších průzkumech někdy aspirovaly na zařazení mezi cenné prvky pouze gotické portály, jsou dnešní požadavky na hodnocení stavby a zejména na evidenci cenných prvků mnohem detailnější, pokud možno až do měřítka jednotlivého detailu zámečnické práce na výplních otvorů. I z toho důvodu pokládám za nesprávné uvádět jako možné pouze barevné provedení hodnocení objektu, protože je zbytečně pracné a nepřináší žádné podstatné výhody oproti jednoduššímu provedení grafickému (připouští-li se grafické provedení u vyjádření stavebního vývoje, mělo by se tím spíše alespoň připouštět u hodnocení).

Za zamyšlení u hodnocení asi stojí i způsob značení cenných prvků, mezi nimiž bezpochyby kvantitativně převažují okna a zejména dveře: domnívám se, že jednodušší a přehlednější je značení všech druhů prvků na odpovída-

jícím místě půdorysu jedním typem značky (třeba plný kruh u kompletního prvku, kroužek u neúplně dochovaného či méně významného), protože bližší určení prvku (zda jde o okno, dveře či dlažbu) je do značné míry z umístění v půdorysu zřejmé a navíc je lze bez obtíží upřesnit v textu, který by měl obsahovat jejich katalogový výčet.

Na nenápadném místě, zcela na konci poslední části s náměty pro obnovu objektu, se skrývá připomínka velmi důležité části průzkumu, která by měla upozornit na možnosti doplnění poznatků. Domnívám se, že existence této stati je jedním z náznaků lepší kvality elaborátu, protože dobrý průzkum „ví, co ještě neví“ a je také schopen sdělit, ja-

ké cesty se pro upřesnění vědomostí ještě mohou nabízet.

Metodický elaborát P. Macka je přes svou stručnost dostatečně obsažný a také patřičně moudrý tam, kde se naznačují východiska z nejednoznačných situací. Rozhodně obsahuje dostatek informací pro pozitivní naplnění svého účelu - tedy pro stejnorodost obsahu a kvality dobrých průzkumů. Snad by mohl přispět i ve směru opačném, bohužel dnes neméně aktuálním - tedy k omezení produkce nebo dokonce k eliminaci průzkumů špatných.

JIŘÍ ŠKABRADA

EWA ŁUŻYŃIECKA: ARCHITEKTURA ŚREDNIOWIECZNYCH KLASZTORÓW CYSTERSKICH FILIJACJI LUBIAŃSKIEJ,

Politechnika Wrocławska, Wrocław 1995, 195 stran a 6 přiložených plánů.

Vratislavská Politechnika dnes nesporně představuje jedno z nejvýraznějších center stavebně historického bádání ve střední Evropě. Řada publikací z posledních let, mezi nimi především práce o gotické zástavbě Vratislavi, svědčí o dynamickém rozvoji oboru.¹⁾ Na jeho formování se nemalou měrou podílí úzká spolupráce s archeologií.²⁾ Ostatně právě za použití archeologie M. Młynarska-Kaletynowa ve svých, pro poznání středověké Vratislavi zásadních pracích, formulovala východiska a otázky dalšího výzkumu. Na vratislavské Politechnice vznikla i kniha E. Łużyńiecké, věnovaná cisterciáckým klášterům lubiažské filiace. Jejich vliv na vývoj slezské architektury 13. století byl mimořádný. Rozhodující roli v něm sehrál pobyt Boleslava Vysokého na dvoře Fridricha Barbarossy, fundátora prvních saských klášterů budovaných za použití cihly. Ze saského Pforzu přišel v roce 1175 konvent do Lubiažu, ze kterého byly ve druhé čtvrtině 13. století osazeny Mogila v Malopolsku, slezský Henryków a Kamieńec Żabkowicki. Z Henrykowa byl v roce 1292 vyslán konvent do benediktiny opuštěného Křešova.³⁾

Autorka podrobně sleduje stavební vývoj vybrané skupiny klášterů. K poznání vývoje lubiažského kláštera rozhodující měrou přispěl dlouholetý archeologický výzkum,⁴⁾

na který E. Łużyńiecka mohla díky svému školení navázat cílenou sondáží. Jedním z prvních kroků bylo odmítnutí dosavadních názorů, které v kvádřikových základech kostela spatřovaly zbytek starší svatyně.⁵⁾ V první polovině 13. století bylo podle jejich poznatků bernardinské schéma východní části cisterciáckého klášterního kostela nahrazeno chórem s věncem kaplí. V té podobě byly budovány i slezské dceřinné kláštery lubiažské filiace. Užití bernardinského schématu v Mogile u Krakova ještě ve druhé čtvrtině 13. století autorka přičítá vlivu malopolské architektury.⁶⁾ Detailní stavebně historický rozbor umožnil provést rekonstrukci jednotlivých fází výstavby i dalších klášterních kostelů. Bývala zahájena zbudováním jižní kaple budoucího východního dílu kostela, která patrně sloužila jako sakrální provizorium. Práce na dalších částech chrámové stavby byly přerušovány v různých místech a výškách, v závislosti na momentální ekonomické situaci, a k dokončení kostela docházelo po často podstatných změnách projektu teprve na konci 14. či na počátku 15. století.

Přestavba kostela v Lubiažu probíhala v postupných krocích od vztyčení věnce kaplí, zboření románského a následně výstavby gotického presbytáře, přes nahrazení starého transeptu novým až k budování západní části kostela. Obydlí laiků pracujících na stavbě autorka odůvodněně klade východně od kostela, do míst pozdější opatské zahrady. Zabývá se také skromnými počátky hospodářských budov. Pozornost je věnována i otázkám výzdoby cisterckého kláštera. Dochované prvky svědčí o prostotě chrámu, jehož zpravidla cihelné stěny nebyly do poloviny 14. století omítané. K oživení stěn sloužily cihly vypálené do různých barev nebo malované. S bohatší výzdobou se v cisterciáckém

1) Přehled prací z posledních let podávají M. Chorowska, C. Lasota: *Breslauer Patrizierhäuser im 13. Jahrhundert*, in: *Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*, ArÚ AV ČR Praha 1997, s. 280 - 290.

2) Z nejnovějších příkladů např. C. Lasota, J. Piekalski: *St. Elisabeth zu Breslau (Wrocław) - Die Pfarrkirche der mittelalterlichen Stadt im Lichte der archäologischen Untersuchungen*, in: *Život v archeologii středověku*, cit. v pozn. 1, s. 408 - 415.

3) Zpráva o výstavbě klauzury z roku 1296 a především poznatky z jiných míst o etapové výstavbě svatyně vedou autorku k dobře odůvodněnému názoru, že cisterciáci mohli využít dokončené části kostela, jehož výstavbu zahájili benediktini po svém přesunu z polohy dnešní osady Krzeszówek do míst plánovaného kláštera.

4) Potvrdí-li se předpoklad o návaznosti dochovaného kostela sv. Michala v Lubiažu na starší benediktinský kostel stojící v blízkosti polohy raně středověkého hradu, jehož plocha byla poskytnuta pro zbudování kláštera cisterciáků (T. Kaletyn: *Stað badań archeologicznych nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w Lubiażu*, in: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 363 až 369), získáme vzácný doklad proměn vztahu řeholních sídel a zeměpanského majetku.

5) E. Łużyńiecka: *Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych kościoła klasztorowego w Lubiażu w latach 1986 - 1987*, in: *Cystersi*, cit. v pozn. 4, s. 376.

6) Vzhledem k zaměření na lubiažskou filiaci nebyla řešena otázka, zda lze v půdorysu klášterního kostela ve slezské obci Rudy, dodržujícím tzv. bernardinské schéma, nalézat ohlas tradice mateřského kláštera v Malopolsku. Viz A. Andrzejewski, L. Kajzer, J. Petrzak: *Opactwo cysterskie w Rudach w świetle badań archeologiczno-architektonicznych przeprowadzonych w latach 1992 - 1993*, in: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz a M. Derwich, Opole 1995, s. 371 - 388.